

Delimitări în lingvistica textului: *text informativ – text literar**

Dorel FÎNARU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Resumen: Las siguientes líneas constituyen una breve presentación de un estudio coseriano de lingüística del texto, *Información y literatura*, estudio que hace referencia a la delimitación *texto informativo – texto literario*. La presentación del texto mencionado se hace mediante las coordenadas básicas de la teoría general de la lingüística del texto.

Palabras clave: *lingüística del texto, texto informativo, texto literario.*

Credeam că orgoliile se manifestă cu exacerbare numai în lumea literară, printre scriitori și critici, în timp ce lingvistica nu e parazitată de vanități, de mofturi și de sclifoseli. Se pare însă că, dacă lingvistul se apropie de literatură, ocupându-se de pildă și de hermeneutică sau de lingvistica textului literar, se molipsește ușor cu bolile literaților.

Prin anii '70 ai secolului trecut olandezul Teun van Dijk a început să publice lucrări de teorie a literaturii, de poetică generativă (școala generativ-transformațională era la mare modă în epocă, încercînd să contrabalanseze structuralismul), de gramatică a textului și analiză a discursului, de pragmatică etc. Dintre problemele abordate de la începuturi și pînă astăzi de autorul amintit enumerăm contextul comunicării, raportul dintre discurs și rasism, elită, minoritate etnică, ideologie, putere etc. În lucrările de teorie a literaturii (cum ar fi *Some aspects of text grammars. A Study in theoretical poetics and linguistics*, Mouton, Haga, 1972 sau *Text and context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, Longman, Londra, 1977), van Dijk afirmă, printre altele, că discursul literar se deosebește de alte tipuri de discurs prin prezența, mult mai frecventă în textele literare a unor procedee retorico-lingvistice, cum ar fi cele de *substituție, permutare și adiționare*.

În *Textlinguistik*, volumul publicat prima dată în 1980, Coșeriu îl pomenește, în preambulul *Observații preliminare și indicații bibliografice*, pe T. van Dijk: „În Țările de Jos (dar în strînsă legătură cu spațiul lingvistic german), ar trebui numit T.A. van Dijk. Acesta s-a afirmat mai ales în domeniul *lingvistica textului și știința literaturii* și în acela al posibilităților de aplicare a lingvisticii textului.”¹

În studiul *Informație și literatură*, pe care îl publicăm în acest număr al revistei noastre, Eugeniu Coșeriu explică faptul că e vorba de o confuzie gravă pe care o face van

* Acest articol nu este altceva decît o succintă prezentare a studiului *Informație și literatură* al lui Eugeniu Coșeriu, publicat în acest volum.

¹ Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului*. O introducere în hermeneutica sensului, Ediție îngrijită de Jörn Albrecht, Versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 20.

Dijk: în definițiile sale sînt implicate procedee de analiză și nu procedee ale expresiei literare în sine. Teoreticianul olandez înțelege că criteriul structurii expresiei este insuficient pentru definirea textului literar și că trebuie introdus criteriul finalității lor. Numai că finalitatea pe care el o atribuie textelor literare e falsă: „Deoarece discursul literar nu pretinde să prezinte lucrurile ca reale, el trebuie descris ca o *cvasi-aserțiune*. Totuși, această proprietate caracterizează întreaga clasă de relatări și anecdotă din conversația cotidiană. Atunci, pragmatic vorbind, discursul literar aparține unei clase de discursuri care au în comun posibilitatea de a fi definite frecvent în termeni ai *evaluării* cititorilor/ascultătorilor. Vorbitorul sau autorul dorește ca ascultătorului sau cititorului să-i placă discursul.” Coșeriu, după cum s-a putut vedea, demontează punct cu punct toate aceste aserțiuni. Deranjat în mod evident de observațiile pertinente ale lui Coșeriu din studiul *Informație și literatură*, van Dijk va minimaliza, iar mai apoi va trece în mod ostentativ sub tăcere contribuția majoră a lui Eugeniu Coșeriu în dezvoltarea lingvisticii textului ca știință a limbajului.

De altfel, constată Coșeriu, s-ar părea că există o incapacitate generală a lingviștilor de a înțelege literatura pentru că, încercînd să determine teoretic natura discursului literar, „ei se limitează să explice fie modul în care discursurile literare sînt produse în comunitățile umane, fie structurile lingvistice de suprafață – tehnicile de expresie frecvente sau care apar îndeosebi în textele literare.”

E invocată apoi celebra teorie a lui Roman Jakobson despre funcția poetică, dar, afirmă Coșeriu, „valoarea celor spuse de Jakobson a fost foarte mult exagerată și trebuie redusă la dimensiunile sale reale, care corespund efectiv tradiției esteticii și poeticii occidentale”. Introducerea în discuție a funcției poetice are și cîteva aspecte pozitive printre care și pe acela că „relația reflexivă a discursului cu el însuși precizează caracterul absolut al discursului poetic, anume faptul că acest discurs nu se referă la ceva anume și nu stabilește o relație, ci își găsește norma în el însuși”. Funcția poetică devine funcție dominantă în textul literar, dar orice tip de discurs s-ar putea interpreta, *sub specie poiesis*, din punctul de vedere al faptului poetic, ca text poetic sau dinspre dimensiunea poetică. Numai că un slogan electoral ca *I like Ike* nu ne place ca poezie, ci doar ca lucru bine făcut, „așa cum ar putea să ne placă, de pildă, un pod bine făcut care corespunde pe de-a-ntregul exigențelor”.

Studiul lui Coșeriu își propune să definească discursul literar prin raportare și delimitare de discursul informativ. Punctul de plecare e constatarea că discursul, ca act uman intențional, nu poate fi definit doar prin propria lui structură, așa cum face Jakobson, ci și prin finalitate, prin *cauza finală* a discursului. Structura trebuie să fie adecvată finalității, și nu invers.

Discursul informativ, din această perspectivă, are o finalitate instrumentală sau exterioară: el trebuie să conțină cunoașterea unor fapte și să transmită această cunoaștere cuiva. Discursul literar are însă o finalitate internă, o *finalitate fără scop* (Kant). Altfel spus, „pe cînd în cazul informației finalitatea este exterioară, este transmiterea unei cunoașteri privitoare la ceva cu un scop, în opera literară finalitatea este însăși opera: finalitatea *Iliadei* este *Iliada* și nu vreo finalitate exterioară sau instrumentală.” Spre deosebire de discursul informativ, care are o finalitate exterioară (Antonio Vilarnovo afirmă că nu se comunică *faptul*, ci *cunoașterea faptului*. Cu alte cuvinte, se comunică ceva despre ceva și, ca în cazul oricărei informații, e vorba de o mărturie), discursul literar are ca finalitate însăși opera, pentru că „discursul literar *nu vorbește despre lume, ci creează o lume: fapt, discurs și cunoaștere coincid și prin intermediul spunerii se naște faptul însuși.*” Cu alte cuvinte discursul literar *nu informează*, ci pur și simplu *face*.

Literatura *nu informează* ce fac Don Quijote sau Ilie Moromete, ci îi *crează* pe Don Quijote și pe Ilie Moromete, iar Miguel de Cervantes și Marin Preda inventează realitatea

însăși, iar discursul lor literar e totuna cu această creare a realității. Scriitorul *nu vorbește* despre ceva, ci *face*, creează realitatea.

În discursul informativ sensul coincide cu semnificația desemnării, în timp ce în discursul literar sensul nu coincide cu semnificația și cu desemnarea: acestea sînt întotdeauna doar semnificații pentru un sens secund, un sens de gradul al II-lea, care poate fi, de pildă, de tip alegoric, simbolic sau metaforic.

Subiectul discursului informativ este subiectul empiric în timp ce subiectul operei literare este întotdeauna un subiect universal: Autorul.

O teză coșeriană controversată (chiar adepții perspectivei integraliste au opinii diferite în această privință!) este aceea că limbajului poetic (prin extindere: limbajului literaturii) i-ar lipsi dimensiunea fundamentală a *alterității*, una dintre cele trei universalii primare ale limbajului-ca-atare, alături de *creativitate* și *semanticitate*. „Poezia nu există pentru a fi recepționată și înțeleasă de altcineva; pentru determinarea poeziei, acest fapt este total neesențial. Niciun poet, care în calitatea lui de poet este un subiect moral, nu și-ar schimba brusc felul de a scrie atunci cînd ar trebui să constate că nu-l înțelege nimeni. Ba chiar ar scrie în continuare ca și cînd ar fi singurul subiect. Întrucît poezia este activitatea unui subiect universal, poetul își asumă subiectivitatea universală în clipa în care compune versuri. În acel moment, el nu mai este un vorbitor între alții, ci realizează vorbirea în mod absolut – nu în mod relativ, în anumite împrejurări sau ocazii. Acest fapt este valabil cel puțin pentru esența însăși a poeziei; și nu doar pentru esența poeziei, ci și pentru esența artei în general. Arta se realizează potrivit unui a-trebui-să-fie care îi este propriu, și nu potrivit unui a-trebui-să-fie condiționat de oarecare circumstanțe contingente – ca, de exemplu, posibilitatea înțelegerii sau obligația de a înțelege.”² Lucrurile nu au fost înțelese bine pentru că nu a fost bine înțeleasă ideea coșeriană că limbajul literaturii este un limbaj de gradul al II-lea, adică un limbaj pentru care planul de referință este chiar limbajul-ca-atare, cel pentru care funcția esențială este funcția de comunicare. Scriitorul nu se referă la Lume, ci construiește o lume prin intermediul limbajului poetic.

BIBLIOGRAFIE

- Coseriu, Eugenio; Loureda Lamas, Óscar, 2006. *Lenguaje y discurso*, Prólogo de Johannes Kabatek, Pamplona, EUNSA (Ediciones Universidad de Navarra, S.A.)
- Coșeriu, Eugeniu, 2013. *Lingvistica textului*. O introducere în hermeneutica sensului, Ediție îngrijită de Jörn Albrecht, Versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
- Dijk, Teun van, 1972. *Some aspects of text grammars*. A Study in theoretical poetics and linguistics, Haga, Mouton
- Dijk, Teun van, 1977. *Text and context*. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse, Londra, Longman
- Fînaru, Dorel, 2009. *Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului. Cîteva observații, adnotări și sistematizări*, în vol. *Limbaje și comunicare*, X-1, Iași, Casa Editorială Demiurg, pp. 182-187
- Fînaru, Dorel, 2015. *Surse ale lingvisticii textului la Eugeniu Coșeriu*, în. „Studii de Știință și Cultură”, vol. XI, nr. 1, pp. 57-64
- Fînaru, Dorel, 2012. *Valențe ale lingvisticii textuale coșeriene*, în vol. *Normă-sistem-uz: codimensionare actuală*, vol. I, Chișinău, CEP USM, pp. 16-23

² Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica textului*, ed. cit., p. 97.